

Povratak u centralnu Bosnu i borbe oko Travnika i Zenice

Napad na neprijateljev garnizon u Livnu

Prodorom Nijemaca u Split i neuspjelim napadom na garnizon Sinj, situacija se znatno izmjenila. Težište borbenih dejstava trebalo je prenijeti na neki drugi sektor. Zato je Vrhovni štab NOV i POJ odlučio da 1. proletersku diviziju, kao najjaču, vrati u centralnu Bosnu, s tim da, u povratku, u sadejstvu sa Dalmatincima i Krajišnicima napadne Livno, Duvno i Kupres.⁴⁷⁵

Štab 1. proleterske divizije izdao je 2. oktobra u 14.30 časova zapovjest za napad na Livno za jedinice 1. i 4. divizije, prema kojoj je:

- 3. krajiška brigada, ojačana sa 4 tenka, 2 brdska, 1 poljskim i 1 protivkolskim topom napala opštim pravcem: Vidoši - Velika Orlovača - Prosine - Brina - džamija - centar grada;

- 6. krajiška brigada iz sastava 4. divizije s istoka opštim pravcem Šujica - Livno;

- 1. dalmatinska brigada sa sjevera opštim pravcem s. Kablič - Suhača - centar grada, i

- 10. krajiška brigada određena je u opštu rezervu na prostoriji: Jazvina Glava - s. Zagoričani - Borkova Greda - Korita (k. 1187) sa zadatkom da spriječi eventualno izvlačenje neprijatelja iz Livna na tom pravcu.

Napad je predviđen za 3. oktobar u 21 čas. Bio je predviđen i napad savezničkih aviona na Livno i Kupres, do čega nije došlo. Divizijske bolnice 1. i 9. divizije nalazile su se u s. Sajkovići, a hirurške ekipe za 3. krajišku u Smrčanima, a za 1. dalmatinsku brigadu u s. Priluka. Štab divizije u pokretu na pravcu: Držanlije - k. 795 - brdo Vučkovina - (k. 791). Regulisana su i sva ostala pitanja, kao što su: način veze, borbeni znaci raspoznavanja, komandna mjesta, prikupljanje plijena, postupak sa zarobljenicima, odnos prema narodu i drugo.

Posadu u Livnu sačinjavali su jedinice 5. ustaške brigade, milicije i žandarmerija.

Prije nego što je primio divizijsku zapovjest, Štab 3. krajiške brigade naredio je da se 1. i 3. bataljon 2. oktobra pomjere u Prolog, a 2. i 4. bataljon u s. Smričane. Čim je primio zapovjest, Štab 3. brigade izdao je naređenje da 3. i 4. bataljon obustave pokret za Smričane. Međutim, Štab 4. bataljona nije primio to naređenje. Bataljon je produžio pokret i smjestio se u s. Smričane, oko 7 km južno od Livna. Pošto nije

⁴⁷⁵ Zbornik, tom 2, knj. 10, br. dok. 153.

očekivao intervenciju neprijatelja, OIAU -t. uaiaijuna je preu zoru 3. oktobra, kad su jedinice pristigle, naredio da se razmjestite po kućama i odmaraju. Tek što su se jedinice razmjestile, neprijatelj je snagama ojačanog bataljona iznenada napao 4. bataljon. Borci su odmah poskakali i prihvatili borbu. Ubrzo su stigli 2. bataljon i tenkovska grupa da bi pomogli 4. bataljonu. I artiljerija je stupila u dejstvo. Borba je bila vrlo žestoka i trajala oko 5 časova. Neprijatelj je bio prisiljen da se povuče u Livno. Gubici neprijatelja 25 poginulih i više ranjenih. Uništena su jedna borna kola, a zaplijenjeno: jedan minobacač, 2 puškomitraljeza, 20 pušaka, 10.000 metaka i druga oprema. Gubici Brigade: 4 poginula, među kojima i komandir 1. čete 4. bataljona Gojko Vignjević i politički komesar iste čete Nikica Knežević, a ranjeno je 10 boraca. Oni su se herojski borili. Vignjević je bio teško ranjen na brisanom prostoru. Zabranio je da ga borci izvlače ranjenog da ne bi i oni stradali. Da ne bi pao živ u ruke neprijatelju, izvršio je samoubistvo. Ustaški komandant je pri sahrani držao govor iznad njegova groba i apelovao na ustaše da se i oni bore po uzoru na toga »komunističkog - partizanskog kapetana«.

Opšti napad na Livno otpočeo je prema predviđenom planu. Pošto je otkrila prisustvo jedinica u neposrednoj blizini Livna, procjenio njihovu jačinu i očekivao napad, komanda ustaškog garnizona u Livnu izvršila je sve pripreme i pravovremeno otpočela izvlačenje svojih snaga iz Livna, u pravcu Duvna i Imotskog, tako da su sve jedinice ušle u Livno bez žesćih borbi. Otpor su pružali samo dijelovi koji su štitili izvlačenje.

Tenkovska grupa i 3. bataljon 3. krajiške ušli su u Livno 3. oktobra oko 8 časova. Žrtava nije bilo.⁴⁷⁶ U Livnu su zaplijenjene velike količine ratne opreme, između ostalog, i 3 vagona artiljerijske i minobacačke municije.

Bježeći ispred jedinica 3. krajiške, i brigada koje su se pripremale za napad na Livno, ustaše su napustile i Duvno i odstupile prema Posušju, prije dolaska 1. proleterske brigade iz rejona Imotskog, koja je imala zadatak da zauzme Duvno.

Koliko su ustaše bile uplašene, vidi se iz izvještaja Velike župe Mostar u kome, između ostalog, stoji:

»Partizani su zauzeli i Duvno, nakon što je naša posada oba ova mjesta napustila... Tvrdi se da u gradu nije pružen nikakav otpor, te da je celokupna posada napustila Livno i Duvno, da nije ispaljen ni jedan naboj«. I dalje: »Pad Livna i Duvna toliko je odjeknuo u ovim krajevima. Narod u ovim krajevima gubi vjeru u svoju vojsku u svoju upravu... Nijemački getterai Oberkamt (komandant 7. SS divizije primjedba S.T.), i pukovnik Schmithuber (komandant 14. puka 7. divizije primjedba S.T.) zgražali su se kako je moguće da je naša posada bez borbe napustila Livno i u bjegu napustila i Duvno i povukla se u Posušja«.⁴⁷⁷

Čim je raščišćena situacija oko Livna, 3. krajiška krenula je 4. oktobra ujutro za Kupres sa zadatkom da ga, u sadejstvu sa 9. krajiškom brigadom, oslobodi. Oko 18 časova stigla je neposredno pred Kupres.

⁴⁷⁶ AVII, k. 712, br. reg. 22/1-4, str. 22.

⁴⁷⁷ Izvještaj Velike župe Mostar, Zbornik, tom 4, knj. 18, br. dok. 183, str. 460.

se nadale dolasku Brigade, jer nisu znale da je Livno oslobođeno. Jedna grupa ustaša, misleći da se radi o njemačkim tenkovima, pošla je s njemačkim i ustaškim zastavama u susret tenkovskoj grupi. Tenkovska grupa otvorila je vatru, rastjerala ustaše i oko 18 časova upala u Kupres. Ustaška posada u Kupresu bila je potpuno iznenađena i nije prihvatila borbu.

Pošto napad nije bio usaglašen sa 9. krajiškom brigadom, veći broj ustaša pobjegao je preko Kupreških vrata za Bugojno, a neki od njih pokušali su da se sakriju po kućama. Pristigli su i ostali bataljoni, prošli kroz Kupres i posjeli položaje na Kupreškim vratima, dok je 3. bataljon zadržan u gradu sa zadatkom da uspostavi red. Noću je razoružano i poslije saslušanja strijeljano 78 ustaša i njihovih saradnika. Zaplijenjene su veće količine minobacačke i puščane municije.⁴⁷⁸ U Kupres su ušle i jedinice 9. krajiške brigade. Od tada, pa sve do kraja rata, Kupres nikada više nije predstavljao »ustašku tvrđavu«.

U Kupresu je 7. oktobra održan pomen borcima palim prilikom napada na ovo mjesto 1942. i 1943. Proleter i 3. krajiške brigade odali su počast srpskim i crnogorskim proleterima i borcima drugih brigada koji su pali u tim borbama. Govorio je načelnik Štaba 3. krajiške brigade, Nikola Martinović, koji je u jednom ranijem napadu bio ranjen na Kupresu.

Oslobođenjem Livna i Kupresa stvorena je velika slobodna teritorija koja se protezala od r. Neretve na zapad sve do r. Une i dalje.

Napad na neprijateljev garnizon u Zenici

Za izvođenje borbenih dejstava u dolinama rijeka Bosne i Lašve, od Kiseljaka i Visokog do Nemile, Vrhovni štab NOV i POJ pretpotčinio je 10. krajišku diviziju privremeno Štabu 1. proleTERSKE divizije.⁴⁷⁹ U to vrijeme Nijemci su vršili jak pritisak na jedinice 3. bosanskog korpusa na pravcu Doboja - Tuzla da bi povratili izgublenu Tuzlu, koju su početkom oktobra oslobodile jedinice 17. istočnobosanske divizije. Zenica je bila važan industrijski centar i odbrambeni čvor, preko kojeg su Nijemci izvlačili prirodna bogatstva iz južnih dijelova zemlje i održavali vezu Sarajevo - Brod - Zagreb i dalje. Oslobođenjem Zenice, osnovni komunikacijski pravac koji iz Posavine izvodi prema Jadranskom moru bio bi presječen, a time i prekinut saobraćaj na ovom operativno-strategijskom pravcu.

Garnizon Zenicu branilo je oko 1500 pripadnika 369. Vražije divizije, jedna satnija domobrana iz sastava Željezničke bojne i veća grupa Nijemaca. Da bi pomogao 3. bosanskom korpusu, Vrhovni štab je naredio⁴⁸⁰ Štabu 1. proleTERSKE divizije da sa dvije brigade izbije na komunikacije koje iz Sarajeva vode prema sjeveru s težnjom »... da upadnu u Zenicu«.

⁴⁷⁸ AVII, k. 712, br. reg. 22/1-4.

⁴⁷⁹ Zbornik, tom 4, knj. 18, br. dok. 38, str. 94.

⁴⁸⁰ Zbornik, tom 4, knj. 18, br. dok. 35 i 38.

*Borci 3. brigade sprovode zarobljene ustaške milicionere. Kupres oktobra 1943.
(snimak iz foto arhive Vojnog muzeja u Beogradu)*

Naredbom Vrhovnog štaba NOV i POJ⁴⁸¹ partizanske brigade i divizije svrstane su u osam korpusa, od kojih je jedan dobio naziv »proleterski«.

U sastav 1. proleterskog korpusa ušle su 1. proleterska divizija i 6. lička divizija »Nikola Tesla«. Komandant i politički komesar 1. proleterske divizije Koča Popović i Mijalko Todorović, postavljeni su za komandanta i političkog komesara 1. proleterskog korpusa. U borbama oko Travnika pod komandom Štaba 1. proleterskog korpusa privremeno je bila i 10. krajiška divizija.

Za komandanta i političkog komesara 1. proleterske divizije postavljeni su Vaso Jovanović i Vladimir Šeekić.

Drugi bosanski korpus preimenovan je u 5. Komandant Slavko Rudić i politički komesar Veljo Stojnić. Prvi bosanski, preimenovan je u 3. bosanski korpus. Komandant Košta Nađ i politički komesar Vlado Popović.

Zamjenik komandanta 5. korpusa Nikola Karanović krajem 1943. bio je postavljen za komandanta 10. krajiške divizije,⁴⁸² pa poslije izvjesnog vremena, ponovo je postavljen na svoju raniju dužnost.

Treća krajiška proleterska brigada prebacila se 7. oktobra iz rejona Kupresa u rejon Bugojna i razmjestila se na prostoriji: s. Čurčića Lug - s. Čupuljić - s. Ugurlije. Po naređenju Štaba 1. divizije,⁴⁸³ produžila je

⁴⁸¹ Zbornik, tom 2, knj. 1, str. 355, izvještaj od 5. oktobra.

⁴⁸² Zbornik, tom 2, knj. 1, str. 333.

⁴⁸³ Isto, kao pod 480.

8. oktobra u 13.30 časova pokret, prema Zenici i razmjestila se na prostoriji: s. Čakići - s. Brđani - s. Pečuj a 9/10. oktobra prebacila se na lijevu obalu Lašve na prostoriju: s. Lupac - s. Osojnica - S. Tolovići. Za vrijeme prebacivanja 4. bataljon napao je neprijateljevo uporište u Han Bili. Radi slabe procjene situacije i organizacije napada, akcija nije uspjela. Gubici 4. bataljona 4 ranjena borca.

Jedna četa Nijemaca u pokretu od Zenice prema Travniku, sukobila se 10. oktobra 1943. oko 15 časova sa 1. i 4. bataljonom i, poslije kratkotrajne borbe, natjerana je na bjegstvo. Ubijeno je 6, a zarobljen jedan neprijatelj vojnik. U to vrijeme 9. krajiška brigada 10. divizije nalazila se na položajima prema Vitezu i Busovači, a 7. krajiška na položajima prema Travniku, i na komunikaciji Travnik - Donji Vakuf. Prva proleterska brigada izbila je 13. oktobra u rejon Vilenice južno od Travnika.

Za napad na ženicu i Lašvu određene su bile 3. i 9. krajiška brigada, objedinjene u operativnu grupu, kojom su komandovali komandant Štaba 1. divizije Vaso Jovanović i politički komesar 10. divizije Dimitrije Bajalica. Prije napada prikupljeni su podaci o rasporedu neprijateljevih snaga i sheme utvrđenja u Zenici i Lašvi, a u s. Lupac uzeti su vodiči, inače, radnici noćne smjene u Zenici i dobri poznavaoči terena i situacije u gradu.

Čim je pala noć bataljoni su krenuli prema Zenici. Noć je bila tamna, pa su povremeno korišćene rudarske lampe koje su nosili vodiči rudari. To nije izazvalo nikakvu sumnju kod posade garnizona jer su se rudari i ranije noću koristili rudarskim lampama prilikom odlaska i povratka na noćnu smjenu, koja je počinjala u 22 časa. Povremeno se javljala neprijateljeva artiljerija. Prateći dijelovi i artiljerija ostali su u rejonu dnevnog rasporeda. Ša Štabom 3. brigade nalazio se politički komesar 10. divizije Dimitrije Bajalica.

Neposredan cilj napada bio je: »uništiti željezaru, električnu centralu, rudnička i druga industrijska postrojenja, most na rijeci Bosni, i osloboditi zatvorenike iz Zeničke kaznionice te na taj način olakšati položaj jedinicama 3. korpusa u rejonu Tuzla«.

Kada su bataljoni izbili na polazne položaje u visini s. Donji Čajdraš - brdo Katun (k. 640), komandant 3. brigade izdao je zapovijest: 1. bataljon da se probije do Zeničke kaznionice, oslobodi zatvorenike, obezbijedi desni bok i održava vezu sa 9. krajiškom brigadom; 2. bataljon da onesposobi Električnu centralu i poruši most na rijeci Bosni; 3. bataljon da uništi postrojenja u Željezari, a 4. bataljon da onesposobi postrojenja na Željezničkoj stanici i očisti grad u međuprostoru do 1. bataljona.

Željezara, rudnici i Električna centrala radili su punom parom. Pod zemljom u rudnicima nalazilo se preko 300 rudara, a stanovništvo dobrim dijelom budno. Karakteristično je da je spoljnja odbrana bila vrlo slaba, a podesni položaji na prilazima gradu i industrijskim objektima posjednuti slabim snagama.

Napad je počeo 19. oktobra u 22. časa. Bataljoni su se u prvom nalletu sručili u grad u dočepali se tvrdih objekata. Za nepuna dva časa ovladali su industrijskim dijelom grada i, u potpunosti, izvršili zadatke.⁴⁸⁴ Uništena su ili teže oštećena sva fabrička postrojenja, visoke peći,

⁴⁸⁴ Zbornik, tom 4, knj. 18, dok. br. 51, str. 127 i tom 2, knj. 10, dok. br. 185.

rudnici, Električna centrala, 27 lokomotiva i 150 vagona, magacini s opremom, skladište benzina, Željeznička i Žandarmerijska stanica i sva motorna vozila, i oslobođeni zatvorenici. Ubijeno je 90 Nijemaca i legionara iz sastava »Vrađije divizije«, a zarobljeno 70 domobrana, 2 čerkeza i jedan Rus-Moskovljanin. Zaplijenjeno je preko 100 pušaka, 6 »šaraca«, 2 puškomitraljeza, velike količine municije, ručnih bombi, odeće i druge ratne opreme. Naši gubici: 4 poginula, 4 nestala i 4 ranjena borca.⁴⁸⁵

Pripreme za napad, smjelost i odlučnost, samoinicijativa, hrabrost i požrtvovanje u celokupnog sastava Brigade došli su do punog izražaja. Na drugoj strani, organizacija odbrane u cjelini, vatreni sistem, budnost i moral neprijatelja na vrlo niskom nivou. Izrazit primjer za to je slučaj koji se dogodio na pravcu nastupanja 4. bataljona. Iako se u drugim dijelovima grada borba uveliko vodila, politički komesar 4. bataljona Ljubiša Čurguz i komandir 1. čete Branko Damjanović sa grupom boraca upao je u Sokolski dom u kome je spavala kompletna satnija domobrana sa 3 oficira. Digli su se, tek kada im je Damjanović uzviknuo: »Predajte se ruke u vis«. Pošto su izvedeni iz doma, razoružani i postrojani, odjeknula je snažna eksplozija u Eletričnoj centrali. Preplašeni svi su polegali na zemlju. Ili, drugi primjer: kada su Ljubiša Čurguz, Milorad Bosnić i Svetko Mandić upali u Žandarmerijsku stanicu iz koje su pobjegli žandarmi, u kancelariji komandira gorjelo je svjetlo, a na stolu je bio telefon s imenikom. Čurguz je iskoristio priliku i od centrale zatražio vezu s Komandom u Sarajevu. Na telefon se javio neki časnik, koji ga nije hteo spojiti sa komandantom, dok mu ovaj ne kaže razlog. Kad mu je Čurguz rekao »napali su nas partizani. .. pošaljite nam pomoć«, časnik mu je drsko odgovorio - »Vi ste čudni! Kakva pomoć! Branite se sami kako umijete«, i spustio slušalicu.

Međutim, glavni inženjer u Željezari bio je mnogo hrabriji. Naime, pošto je 1. četa 3. bataljona likvidirala neposredno obezbjeđenje, u Željezaru je sa grupom boraca ušao komandant bataljona Jovo Pužić i potražio glavnog inženjera, koji je, čim je došao i ugledao partizane, rekao povišenim tonom: »... Ko ste vi, šta tražite ovdje?!« Pošto mu je Pužić naredio da pokaže najpodesnije mjesto za miniranje Željezare on se počeo derati i vrijeđati prisutne. Vodeći inženjera od objekta do objekta, kad je došao do visoke peći, Pužić mu je rekao: »Ovdje bi bilo najbolje«, a on se izderao: »Tu nikako ne smijete metnuti mine, jer će Željezara biti potpuno uništena«. Prije nego što je podmetnula eksploziv, grupa minera izvela je iz Željezare 300-400 radnika i sklonila ih u tunel udaljen oko 2,5 km. Slično je postupila i 3. četa koja je minirala rudnik.

Pošto su onesposobili objekte i oslobodili zatvorenike, bataljoni su se oko 1 čas 11. oktobra 1943. povukli iz Zenice. S obzirom na to da se Brigada morala što prije prebaciti preko komunikacije Travnik - Vitez, sav plijen je ostavljen. Jedino su se borci obukli u nove domobranske uniforme.

U vrijeme kada je 3. krajiška izvršila diverziju u Zenici, 2. bataljon, 9. krajiške brigade zauzeo je Lašvu. Zarobio je 20, a ranio 10 neprijateljevih vojnika. Zaplijenio je 1 puškomitraljez, 18 pušaka i 20 kompleta vojničkih uniformi. Uništio je kompoziciju vagona, porušio most na r. Lašvi i prugu u dužini od jedan kilometar.

⁴⁸⁵ AVII, k. 712, br. reg. 22/1-4.

Pošto su izvršili zadatak, bataljoni 3. krajiške povukli su se na prostoriju: s. Lupac - s. Kremenica - Tolovići na jednodnevni odmor.

U toku borbi za Zenicu, jedinice 3. brigade zarobile su preko 70 do-mobrana, koji su odmah poslije zarobljavanja sprovedeni u Štab 3. brigade, a odatle u Štab 1. proleterske divizije.

Iako je jedan od zadataka Brigade bio popuna jedinica novim bor-cima, prije svega, industrijskim radnicima, prilikom napuštanja Zenice svega 27 zanatskih radnika stupilo je dobrovoljno u Brigadu i pošlo s jedinicama. Međutim, prije nego što je Brigada prešla put Travnik - Vi-tez svi su, sem nekoliko njih, dezertirali.

Napad 3. krajiške na Zenicu jedna je od vrlo uspješnih njenih akcija u ratu, po kratkoći vremena, u kojem je izvedena, gubicima neprijatelja U ljudstvu i uspješno izvedenoj diverziji. Ona je imala veliki vojnički i politički značaj. Tim napadom oslabio je pritisak neprijatelja na jedinice 3. korpusa u istočnoj Bosni oko Tuzle. Uspjesi postignuti u napadu na Zenicu, podigli su moral boraca i borbenu gotovost Brigade u cjelini na još veći stepen. Stigla je i pohvala vrhovnog komandanta NOV i POJ. Stigle su i vijesti »Slobodne Jugoslavije« o tom izvanrednom podvigu 3. krajiške proleterske brigade, što joj je još više podiglo ugled u očima boraca ostalih brigada, posebno u 1. diviziji.⁴⁸⁶

⁴⁸⁶ U *Zborniku 3. krajiške brigade*, knjiga 2, i u *Hronici 3. proleterske krajiške brigade* strana 133-137, govori se u više napisa o ovoj akciji.

»Spuštamo se nizbrdo. Vodiči opominju na tišinu, jer smo pred bunkerima. Kolone zastaju. Vodiči rukom pokazuju bunkere i zemunice sa jedne i druge strane potoka pored koga se spuštamo.

Velika lupa šina u željezari i lokomotiva manevarki odvukle su pažnju stražara. Zato nesmetano prolazimo između stražara i bunkera. . . . To je pred nama bunker, tu se nalaze glavna postrojenja za spuštanje u rudnik, objašnjava vodič. Dole u jami ima oko 250 rudara. . . . Imaju oni pomoćni izlaz kuda mogu izaći u slučaju kvara i rušenja glavnog izlaza. . . . Ovaj slobodno možete rušiti i nemojte da vas upravnik ili stražari prevare da radnici ne mogu izaći, ako postrojenja na glavnom ulazu porušite«.

Borci Mile Latinović i Đoko Babić prišli su stražaru s leđa i razoružali ga, a zatim i ostale stražare u bunkeru. Slično su učinila i dva druga borca na drugoj strani po-toka. Ušli smo u željezaru, rudnike i željezničku stanicu, a nismo otvarali vatru.

U 22 časa naši minobacači ispalili su prve mine. Bolje bi bilo da to nisu učinili, jer se prije uzbune moglo mnogo više uraditi. . . . Malo kasnije eksplođirala su ben-zinska burad, fabrički i rudnički kazani, kotlovi u centrali i podzemno skladište ek-splozivnog materijala. . . . Stakla na prozorima kuća i crijepovi na krovovima popr-skali su. Neki borci su popadali od jake eksplozije. Nijemci su bježali ka mostu i kaz-nioni. Ceo grad je bio potpuno osvjtljen. . . .

U gradu smo naišli na puno skladište uniformi. Jedan kompletan vod 1. čete ušao je u skladište i presvuкао se u njemačke uniforme. Zatim je komesar čete Milan Čuk doveo i drugi vod da se presvuče. Grupa Nijemaca koja se bila pritajila u neposrednoj blizini, otvorila je vatru na ovaj vod kada je izlazio iz skladišta. Poginula su 4 borca među kojima i komesar čete Milan Čuk. Izmješali su se Nijemci i partizani, i jedni i drugi u njemačkim uniformama. U toj gužvi lakše je ranjen komandir čete Milan Cubrilo, koji je u nastaloj gužvi odstupao zajedno sa Nijemcima. Na jednom zastanku, dok ga je jedan Nijemac previjao, dotrčao je komandir voda iz njegove čete Kuburuč i upitao ga 'Jesi li ti to družo komandire'. Tada su Nijemci uhvatili vodnika za pušku i nastalo je pravo hrvanje. Tek tada je Cubrilo shvatio u kakvoj se situaciji nalaze on i vodnik Kuburić. Opalio je iz pištolja i pored sebe ubio jednog Nijemca. Ponovo je nastala gužva i bježanje. Kad su bili pored jednog voćnjaka, uspjeli su pobjeći i doći u sastav bataljona.

»Politički komesar čete Viktor Kučan uhvatio je jednog stražara i dobio od njega zna-ke raspoznavanja, a zatim razoružao nekoliko drugih stražara. Poslije povlačenja ba-taljona, puškomitraljezac Đuro Banjac saznao je da je u gradu ostala konjušnica sa njemačkim konjima. Odmah se sa svojim pomoćnikom vratio. Bez ikakvih smetnji po-veli su sa sobom 4 konja. Pri povratku su naišli na grupu Nijemaca, koja im je htjela oteti konje. Brzo su se snašli. Đuro je pokosio Nijemce sa svojim 'šarcem'. Produžili su i doveli konje u svoju jedinicu«.

Noću 11/12. oktobra, 3. krajiška brigada prebacila se na desnu obalu rijeke Lašve, na prostoriju s. Donja Večerska - Veliki Mošunj. U 20 časova 12. oktobra, 1. i 4. bataljon napali su neprijateljeva uporišta: mjesto i Željezničku stanicu Han Bila i na Han Kompaniju, koja su poslije tročasovne borbe likvidirali. Ubijeno je 5, a zarobljeno 2 kupreških milicionera i 10 domobrana. Zaplijenjena su 2 teška mitraljeza, 1 puškomitraljez, 12.000 metaka i drugi ratni materijal. Porušena je željeznička pruga u dužini od 3 km i mostovi na rijeci Lašvi; jedan u Han Bili dužine 40 metara i 2 drvena na cesti.⁴⁸⁷

Poslije ove akcije bataljoni su zatvorili pravce: 1. bataljon od Travnika, a 4. od Zenice, dok su se 2. i 3. bataljon odmarali. Likvidacijom uporišta u Han Bili i Han Kompaniji i čvrstim posjedanjem komunikacije Busovača - Lašva od jedinica 9. krajiške brigade, Travničkog partizanskog odreda i bataljona »Garibaldi«, kao i zatvaranjem pravca od Zenice preko s. Lupca, garnizon Travnik bio je potpuno odsječen. Zato je Štab 3. krajiške brigade predložio Štabu 1. proleterske divizije da 1. proleterska, 3, 7. i 9. krajiška brigada zajednički napadnu neprijateljev garnizon u Travniku.

Međutim, već 14. oktobra 1943. u zoru, izviđački odred iz sastava 369. divizije, uz podršku bornih kola i artiljerije, odbacio je jedinice 9. krajiške brigade od puta Busovača - Vitez i čelom kolone izbio u rejon Han Kompanija gdje ga je zadržao bataljon »Garibaldi«. Bataljon »Garibaldi« formiran je od italijanskih vojnika 13. septembra 1943. u Splitu i ušao je u sastav 1. proleterske brigade. Međutim, poslije kratkotrajne, ali vrlo žestoke borbe, neprijatelj je probio odbranu tog bataljona i čelom kolone izbio u rejon Han Bila, gdje je dočekan snažnom odbranom 1. i 4. bataljona 3. krajiške brigade. Malo kasnije u borbu je uveden i 3. bataljon, koji se nalazio u rezervi u rejonu s. Mošunj. Poslije tročasovne, ali vrlo žestoke borbe, neprijatelj je prisiljen da se povuče do u visinu Viteza, uz gubitke od 28 poginulih i više ranjenih. Zaplijenjen je jedan protivtenkovski top sa 85 granata, »šarac« puškomitraljez i uništen jedan kamion. Gubici 3. brigade: 1 mrtav i 4 ranjena borca. Teže su ranjeni komandanti 3. i 4. bataljona, Jovo Pužić i Mihajlo Radošević, koji su poslije ljekarske intervencije i izvjesnog vremena podlegli rana. Bio je to težak gubitak za 3. krajišku brigadu.

Noću 14/15. oktobra 3. i 4. bataljon prebačeni su sjeverno od željezničke pruge Lašva - Travnik, sa zadatkom da zatvore pravac koji od Zenice vodi preko s. Lupca prema Travniku i aktivno djeluju na komunikaciju Han Kompanija - Travnik.

U međuvremenu, vrhovni komandant odlučio je,⁴⁸⁸ da se oslobodi Travnik, kao snažan politički i ekonomski centar i odbrambeni čvor neprijatelja. Likvidacijom uporišta u Travniku stvorili bi se povoljniji uslovi za uspješna dejstva jedinica NOVJ na komunikaciju Sarajevo - Slavonski Brod i mobilizaciju novih boraca na širem području, a slobodna teritorija znatno proširila.

AVII k. 711, dok. br. 8/1-2.

488 Naređenje vrhovnog komandanta. Zbornik, tom 2, knj. 10, dok. br. 179, str. 375.

Komandant brigade Vlado Bajić diktira zapovest za napad na Travnik, oktobar 1943.

Tada su Travnik branila dva ojačana bataljona 6. zagrebačke konjičke pukovnije, jedna četa 369. legionarske divizije, 40 žandarma i oko 500 ustaša, koji su početkom mjeseca pobjegli iz Kupresa pred jedinicama 1. proleterske divizije. Te snage bile su ojačane sa 7 topova, 4 tenka, jednim oklopnim vozom i većim brojem minobacača i mitraljeza.⁴⁸⁹ Na prilazima gradu, izgrađeno je 28 višespratnih bunkera. U rejonu puteva od Dolca i Turbeta prema Travniku, i na brdu Vilenica, koje dominira gradom, bunkeru su bili povezani rovovima i ograđeni bodljikavom žicom, a u međuprostore su postavljena protivpješadijska minska polja. Čitav sistem odbrane provjeravan je nekoliko puta nasilnim izviđanjem jedinica 10. krajiške divizije. Očekivan je snažan otpor ustaša i legionara. Procjenjeno je da će bataljoni 6. pukovnije, iako slabijeg moralnog kvaliteta, s obzirom na prisustvo ustaša, pružiti jači otpor.

Prema zapovjesti Štaba 1. proleterske divizije⁴⁹⁰ napad je počeo 15. oktobra 1943. u 20 časova. Prva proleterska brigada, uz podršku 7 topova i 3 tenka, osloncem na Vilenicu, napadala je s juga, a 7. krajiška, uz podršku 2 tenka, lijevom obalom r. Lašve pravcem Turbe - Travnik.

Uz zapovješt Štaba 1. proleterske divizije dato je i uputstvo za upotrebu tenkova, koji su napadali duž puteva: Rankovići - Travnik i Turbe - Travnik.

Treća krajiška brigada s jednim bataljonom Travničkog odreda, dobila je zadatak da aktivno dejstvuje na komunikaciju Lašva - Travnik

⁴⁸⁹ Zbornik, tom 2, knj. 10, dok. br. 179, str. 375.

⁴⁹⁰ Zbornik, tom 4, knj. 18, dok. br. 64, str. 157-160.

i spriječi eventualni pokušaj neprijatelja da se probije od Busovače prema Travniku, a 9. krajiška s jednim bataljonom Travničkog odreda, da djeluje na dijelu komunikacije Busovača - Lašva i, na taj način, omogućiti 1. proleterskoj i 7. krajiškoj brigadi uspješan napad na Travnik.

Sa takvim razvojem događaja Nijemci i ustaše nisu se pomirili. Odlučili su da jačim snagama deblokiraju garnizon u Travniku. Cim je svanulo, snagama jačine do jedne bojne, neprijatelj je 15. oktobra, napao položaje 3. bataljona 3. krajiške brigade od Zenice preko s. Preočica. Razvila se vrlo žestoka borba. U pomoć 3. bataljonu pristigao je ubrzo 4. bataljon. U isto vrijeme motorizovana kolona iz sastava 369. vrazje divizije od oko 100 kamiona, 8 borbenih kola i uz podršku artiljerije, pošto je prethodno odbacila jedinice 9. krajiške brigade i bataljon »Garibaldi«⁴⁹¹ 1. proleterske brigade sa komunikacije, prodrla je od Lašve i napala položaje 1. i 2. bataljona 3. krajiške brigade da deblokira garnizon u Travniku. Razvila se vrlo žestoka borba, koja je trajala preko cijelog dana i bataljoni nisu popustili. Međutim, iako su položaji bili dobro utvrđeni, a borci raspoloženi za borbu, u prvi sumrak neprijatelj je pojačao pritisak, probio odbranu i napravio brešu u borbenom rasporedu 3. brigade. Oko 21 čas kolona jačine od oko 1.000 vojnika i 3 tenka spojila se sa blokiranim snagama u Travniku, na koje su 1. proleterska i 7. krajiška brigada vršile vrlo jak pritisak. Na dijelu komunikacije od Han Kompanije do Travnika neprijatelj je ponovo organizovao čvorove odbrane: u Vitezu, Han Bili i Dolcu. Bez obzira na to borba je nastavljena u toku cijele noći. Samo na sektoru 3. krajiške brigade ubijeno je 15. oktobra oko 40 i ranjen veći broj neprijateljevih vojnika.⁴⁹²

Napad na Travnik nije uspio iz više razloga: 1. proleterska brigada napadala je na vrlo širokom frontu; ni bataljoni 7. krajiške nisu slomili spoljni pojas odbrane i pretrpjeli su velike gubitke na minskim poljima.⁴⁹³ A 3. i 9. krajiška brigada, bataljon »Garibaldi« i Travnički partizanski odred nisu spriječili motorizovanu kolonu da se komunikacijom od Lašve probije u Travnik i pojača garnizon; artiljerija je gađala neprecizno i otkrila početak napada, tako da je izostalo iznenađenje. Sem toga ni artiljerija ni tenkovi nisu bili u stanju da unište utvrđenja na spoljnoj odbrani grada i bunkere duž puteva na ulazu u grad; zbog guste magle osmatranje i izbor ciljeva bili su nemogući.

Zbog svega toga Štab 1. proleterske divizije je 16. oktobra u 15,30 časova po odobrenju Vrhovnog štaba, odustao od daljeg napada na Travnik⁴⁹⁴ i naredio dalju blokadu garnizona.

Da bi olakšao položaj 1. proleterske divizije toga dana, vrhovni komandant naredio je Štabu 3. korpusa⁴⁹⁵ da dijelom snaga napadne garnizon u Varešu. Istovremeno ga je obavjestio o uspjesima 3. krajiške brigade prilikom napada na Zenicu.

Pošto su u to vrijeme otpočele neposredne pripreme za Drugo zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu, Vrhovni štab je naredio⁴⁹⁶ da 1. proleterska

⁴⁹¹ Zbornik, tom 4, knj. 18, dok. br. 67.

⁴⁹² Zbornik, tom 4, knj. 18, dok. 82.

⁴⁹³ Izvještaj Štaba 7. krajiške brigade, Zbornik, tom 4, knj. 18, dok. 87.

⁴⁹⁴ Naređenje 1. proleterske divizije. Zbornik, tom 4, knj. 18, dok. 82.

⁴⁹⁵ Zbornik, tom 2, knj. 10, dok. br. 185.

⁴⁹⁶ AVII, k. 706a, f. 7, dok. br. 27.

divizija čvrsto zatvorila pravce koji od Travnika i dolinom Vrbasa izvode prema Jajcu. Prema naredenju Štaba 1. proleterske divizije,⁴⁹⁷ 17. oktobra u 24 časa 1. i 2. bataljon 3. krajiške izvršili su pokret ka izvornom dijelu r. Grovnice, posjeli položaje u visini s. Rankovići i zatvorili pravac od Travnika prema Gornjem Vakufu. Prvi bataljon Travičkog partizanskog odreda, pod komandom 3. krajiške, zaposjeo je položaje u rejonu Veliki Mošunj - Gradina (tt 968). Deveta krajiška brigada dobila je zadatak da ostane na prostoriji od Travnika do r. Bosne i djeluje na komunikaciju u dolini r. Bosne, a 2. bataljon Travičkog partizanskog odreda na komunikaciju Busovača - Kiseljak. Sedma krajiška brigada zatvorila je pravac od Travnika preko Turbeta prema Jajcu. Prva proleterska brigada povučena je u rezervu u rejon Bugojna.

U međuvremenu, 15/16. oktobra 3. i 4. bataljon pod komandom zamjenika komandanta brigade Nikole Pećanca izvršili su pokret preko s. Brajkovići i izbili u rejon s. Bukovica - Gradac, 5-7 km sjeverno od Zenice, sa zadatkom da djeluju na komunikaciju Zenica - Žepče i, na taj način, olakšaju dejstvo 1. i 2. bataljona. Pošto su izvršili diverziju na pruzi Zenica - Žepče, 3. i 4. bataljon krenuli su 17. oktobra južnim padinama Vlašić planine, obišli Travnik i Turbe sa sjeverozapada i došli u sastav Brigade. Čim su stigli zatvorili su pravac koji iz Travnika preko Zijameta izvodi prema Bugojnu. Već 18. oktobra 4. bataljon upućen je za Kupres sa zadatkom da kontroliše slobodnu teritoriju i obavlja garnizonsku službu.

Od 18. oktobra do 3. novembra, 3. krajiška brigada bez 4. bataljona, održala je položaje na liniji s. Rankovići - Mali Travnik i zatvarala pravce od Travnika prema Gornjem Vakufu i Bugojnu, s tim što se 3. bataljon nalazio pozadi 1. i 2. bataljona u brigadnoj rezervi. Vreme je iskorišteno za odmor, sređivanje jedinica i vojnostručnu i političku nastavu.

U prvi sumrak 3. novembra, Brigada je sa tri bataljona izvršila napad na neprijateljeva uporišta u dolini Lašve: 1. bataljon na Divjak, 2. na Željezničku stanicu Han Bila, a 3. na uporište u Malom Mošunju, ali bez uspjeha. Neprijatelj je pružao žestok otpor iz bunkera i tvrdih objekata, tako da su bataljoni bili prisiljeni da se zbog jake artiljerijske, minobacačke i mitraljeske vatre, 4. novembra u 4 časa povuku na polazne položaje. Poginuo je jedan, a 4 borca su ranjena. Gubici neprijatelja su nepoznati. Porušena su 2 mosta na r. Lašvi i pruga u dužini od 1 kilometar.⁴⁹⁸ Toga dana 4. bataljon stigao je iz Kupresa u s. Kasapoviće južno od Travnika.

Sve do 6. decembra 3. krajiška brigada nalazila se na prostoriji između Travnika, Kupresa i Gornjeg Vakufa, često mjenjala položaje i povremeno vodila borbu.

Neprijatelj je jakim snagama, uz podršku artiljerije i tenkova izvršio rano ujutro 4. novembra napad na jedinice 3. brigade opštim pravcem Travnik - s. Grahovik - s. Rankovići, u namjeri da ih odbaci što dalje od Travnika i komunikacije Lašva - Travnik. Snažnim protivnapadom jedinica Brigade neprijatelj je bio prisiljen da se na kraju dana povuče

⁴⁹⁷ Zbornik, tom 4, knj. 18, dok. br. 97.

⁴⁹⁸ AVII, k. 711, br. reg. 42/1-2.

Stab 1. bataljona u selu Rankovići kod Travnika, krajem oktobra 1943. S leva na desno: Jovo Miljević, komandant bataljona, Nikola Sarić, ađutant, Ilija Krajinović, obavještajni oficir i Viktor Kučan, politički komesar bataljona (kleči).

u Travnik uz osjetne gubitke. Pri povlačenju spalio je nekoliko kuća u s. Rankovići. Gubici Brigade 9 ranjenih, od kojih 3 teže.

Poslije te borbe 3. brigada posjela je položaje na liniji: s. Kasapovići - s. Rankovići - s. Čakići - s. Bugojčiči.

Narednog dana se 2. bataljon prebacio u Kupres, a 4. bataljon u s. Poričje, dok su 1. i 3. preuzeli i njihove položaje i zatvarali pravac prema Travniku. Desno od 3. krajiške brigade nalazila se 9, a lijevo 7. krajiška brigada 10. divizije.

U jedinicama 3. krajiške brigade organizovana je proslava dana oktobarske revolucije. Osnovni materijal za proslavu bio je proglas CK KPJ povodom toga dana.⁴⁹⁹ U svim jedinicama, zajedno sa narodom, proslavljen je 7. novembar. U okolna veća sela, gdje nije bilo vojske, upućene su grupe boraca koje su organizovale svečanost i održale priredbu. Prva tačka u programu bio je referat o značaju oktobarske revolucije iz koje su izrasli Sovjetski Savez i Crvena armija. Tih dana, politički rad u jedinicama i sa narodom na terenu bio je vrlo intenzivan, a proslavom dana oktobarske revolucije još više je dobio na značaju.

Savjetovanje u Štabu 3. brigade održano je 10. novembra. Učestvovali su štabovi bataljona i komande četa. Analizirano je stanje u jedinicama i postavljeni su naredni zadaci. Jedanaestog novembra, 1. i 3. bataljon, pomjereni su na prostoriju s. Odžak - s. Gračanica, sa zadatkom da održavaju čvrstu vezu sa jedinicama 10. krajiške divizije i Prozorskog partizanskog odreda.

⁴⁹⁹ Proglas CK KPJ, AVII, k. 708, f. 1, dok. 2.

Tih dana u s. Rostovu formiran je 5. bataljon 3. krajiške brigade. Popunjen je proporcionalno starim borcima iz ostalih bataljona i novopridošlim pristiglim iz Dalmacije, tako da je borbena vrijednost svih bataljona u Brigadi bila podjednaka. Za komandanta bataljona, naredbom Štaba 1. proleterske divizije, postavljen je Ilija Radulović, a za političkog komesara Mirko Knežević. Za zamjenika komandanta Milorad Tomić, a za zamjenika političkog komesara Drago Kačar. Za intendanta bataljona Lazar Trninić, a za referenta saniteta Dušanka Peruničić. Za političkog komesara 1. bataljona postavljen je Viktor Kučan.

Da bi pojačao garnizon u Travniku, neprijatelj je, u međuvremenu, kombinovanim snagama od 1500 vojnika u pet kolona sa po 40 konja krenuo s linije Fojnica - Busovača, preko Mokre Ravni (1564), sjevernim padinama Vraniće planine prema Rostovu.⁵⁰⁰ Čim je obavješten o njegovom pokretu, Štab 3. brigade uputio je 1. i 3. bataljon u tom pravcu sa zadatkom da mu onemoguće dalji pokret prema Travniku. Poslije napornog marša bataljoni su zanočili u s. Bojska i, 15. novembra, u zoru, produžili pokret. Prije nego što su stigli, neprijatelj je već prošao kroz Rostovo, produžio preko s. Rankovića i, bez otpora, pojačao garnizon Travnik. Poslije toga 1. i 3. bataljon vratili su se u Bojsku, a sutradah pomjerali u rejon Bugojna. U isto vrijeme 2. bataljon je stigao iz Kupresa u s. Kalin.

Noću 17/18. novembra Brigada se, po naređenju Štaba 1. divizije pomjerala na prostoriju između Donjeg Vakufa i Komara, u rezervu Štaba 1. divizije gdje se zadržala sve do 29. novembra. Položaje prema Travniku držale su 1. proleterska i 7. krajiška brigada.

Ponovni napad na Travnik

Na nekoliko dana prije ponovnog napada na Travnik, neprijatelj je ispoljio veliku aktivnost. Vršio je nasilno izviđanje i, jačim snagama, uz podšku artiljerije, pokušavao da odbaci jedinice 1. proleterske i 10. krajiške divizije što dalje od Travnika. Nosilac tih akcija bili su dijelovi 369. puka 369. legionarske divizije i 6. zagrebačke konjičke pukovnije.⁵⁰¹ Jedan bataljon 369. puka krenuo je iz Zenice preko s. Brajkovići i južnim padinama Vlašića pod vrlo teškim terenskim i zimskim uslovima, zaobišao Travnik sa sjeveroistoka da bi napao jedinice 7. krajiške brigade s leđa, koje su držale blokadu Travnika sa zapadne strane. Uspio je da iznenadi dva bataljona 7. krajiške brigade i prisili ih da se povuku južno od komunikacije Turbe - Komar. U isto vrijeme jedna neprijateljeva kolona krenula je u napad od Turbeta prema Komaru, a druga iz Travnika preko Vilenice. U pomoć 7. krajiškoj pritekla je 1. proleterska brigada. Poslije višečasovne borbe sve tri kolone neprijatelja prisiljene su da se povuku u Travnik.

U isto vrijeme i jedinice 1. proleterske i 10. krajiške divizije bile su vrlo aktivne i vršile svakodnevne danonoćne napade na spoljnu odbranu grada. Cilj je bio da se neprijatelj iznurava i drži u stalnoj nape-

⁵⁰⁰ izvještaj Štaba 10. divizije. Zbornik, tom 4, knj. 19, dok. br. 58, str. 213.

⁵⁰¹ Bojna relacija 6. pukovnije. Zbornik, tom 4, knj. 20, dok. br. 220, str. 250-260.

tosti, i da mu se onemogućući preduzimanje akcije širih razmjera prema dolini Vrbasa. I jedna i druga strana nastojale su da održe inicijativu u svojim rukama. Kolika je bila aktivnost 1. divizije, vidi se iz Bojne relacije komandanta 6. zagrebačke konjičke pukovnije za novembar 1943, u kojoj kaže da je »garnizon Travnik u toku novembra 26 puta napadan jakom mitraljeskom i artiljerijskom vatrom«. ⁵⁰²

Jedinice 3. bosanskog korpusa u to vrijeme postigle su značajne uspjehe kod Vareša, na Sarajevskom Ozrenu i Crvenim Stijenama, i vršile pritisak na Sarajevo sa sjevera. Radi toga je neprijatelj bio primoran da dio snaga iz Travnika uputi kao pomoć sarajevskom garnizonu. Da bi pomogao 3. korpusu, Štab 1. proleterske divizije naredio je svim jedinicama da pojačaju pritisak na Travnik i onemogućuće izvlačenje neprijateljevih snaga prema 3. bosanskom korpusu. ⁵⁰³

U novembru je u sastav 1. proleterske divizije ušla 13. proleterska brigada »Rade Končar«. Nju su, uglavnom, sačinjavali radnici iz Zagreba i borci Zumberačko-pokupskog odreda. Do tada ona je postigla velike uspjehe u Hrvatskoj i vodila borbe neposredno na domak Zagreba. Već u prvim zajedničkim borbama 13. proleterska brigada postigla je vrlo dobre uspjehe. Njeni borci bili su energični, hrabri i odlučni. Zajednički su i ravnopravno sa borcima 1. proleterske i 3. krajiške brigade kovali borbenu jedinstvo 1. proleterske divizije.

Vrhovni štab NOVJ je krajem novembra naredio Štabu 1. proleterskog korpusa da pojača dejstva oko Travnika. Prema podacima Obavještajnog centra 1. proleterske divizije, u Travniku su se nalazile jače snage - oko 5.500 neprijateljevih vojnika iz sastava: 6. zagrebačke konjičke pukovnije (kompletna), 1. bataljon 369. divizije, 450 kupreških ustaša i 150-200 feldžandarma. Radi pojačanja odbrane, privučene su i snage iz Busovače. ⁵⁰⁴

S obzirom na to da je neprijatelj garnizon u Travniku bio odsječen od ostalih snaga, a da su 6. lička proleterska i 10. krajiška divizija čvrsto zatvarale pravac od Zenice i Busovače, Štab 1. korpusa je procenio da je nastupilo pogodno vrijeme za napad na Travnik i da se neće ponoviti situacija iz prethodnog napada. Zbog toga je donio odluku za napad. Na Travnik su napadale 1. i 3. proleterska krajiška brigada i 4. bataljon 2. brigade 6. ličke divizije »Nikola Tesla« koja je u novembru 1943. ušla u sastav 1. proleterskog korpusa. U neposrednoj rezervi bila je 2. lička brigada u rejonu: Turbe - Sečevo - Potkraj, a u opštoj rezervi 13. proleterska brigada »Rade Končar« na prostori s. Oborci - Komar. ⁵⁰⁵

Prema zapovješti Štaba 1. proleterske divizije, ⁵⁰⁶ 3. krajiška brigada, ojačana s jednim protivtenkovskim topom, napadala je s juga na pravcu Turbe - Travnik. Sa zapada, osloncem na planinu Vlašić, napadala je 1. proleterska brigada, a na pravcu s. Bukovica - Travnik, sa sjevera 4.

⁵⁰² Zbornik, tom 4, knj. 20, dok. br. 220, str. 250-260.

⁵⁰³ Naredenje Štaba 1. proleterske divizije. Zbornik, tom 4, knj. 18, dok. br. 133, str. 328.

⁵⁰⁴ Izvještaj Obavještajnog centra 1. proleterske divizije. AVII, k. 706a, f. 9, dok. 10.

⁵⁰⁵ Zbornik, tom 4, knj. 19, dok. br. 132, str. 146.

⁵⁰⁶ Zapovjest Štaba 1. proleterske divizije. Zbornik, tom 4, knj. 19, dok. br. 132, str. 416-422.

bataljone 2. ličke brigade. Napad su podržavale tri brdske baterije: 1. i 6. divizije i 1. proleterskog korpusa. Štab 1. divizije naredio je da »jedinice moraju odlučno napasti i u napadu istrajati do konačne likvidacije garnizona«.

Napad je počeo u 21 čas 29. novembra, baš u vrijeme Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Na desnom krilu 3. krajiške duž puta Han Bila - Travnik napadao je 2. bataljon. Lijevo od njega, opštim pravcem s. Slivena - s. Grahovnik - Dolac napadao je 4. bataljon. Napad s juga, osloncem na Vilenicu, opštim pravcem Kicelj (tt 1235) Bojna - centar grada, izvršili su 1, 3. i 5. bataljon, s tim što je 5. bataljon napadao na lijevom krilu. Drugi i 4. bataljon počeli su napad sa pola sata zakašnjenja, što je znatno uticalo na ishod borbe. U početku je borba bila slabije jačine, a što je vrijeme više odmicalo, bila je sve žešća. Poslije nekoliko uzastopnih juriša, 2. bataljon savladao je spoljnu odbranu i prodro do Gumna, gdje je naišao na minska polja i ubitačnu minobacačku i mitraljesku vatru, i bio prisiljen da zastane, uz gubitke od 6 ranjenih, od kojih 2 teže. I 4. bataljon likvidirao je spoljnu odbranu, zauzeo Slimenu i Grahovnik. Pošto je na spoljnoj ivici Dolca naišao na vrlo žestok otpor, bio je prisiljen da zastane. Svi pokušaji da u nekoliko uzastopnih juriša zauzme Dolac, ostali su bez uspjeha. Poginuo je politički delegat u 1. četi Stevan Ačić i 2 borca, dok su 3 borca ranjena. Ni 1, 3. i 5. bataljon nisu uspjeli da likvidiraju čitav sistem bunkera na svojim pravcima nastupanja. Pojedine čete prodirale su kroz međuprostore sve do rijeke Lašve, ali su protivnapadima neprijatelja bile prisiljene da se povuku na polazne položaje, uz gubitke od 5 poginulih i 14 ranjenih.

Ukupni gubici 3. brigade bili su: 9 poginulih, 20 ranjenih i 4 nestala borca. Poginuli su politički komesar 2. čete, 3. bataljona Pepa Kačar i komandir 1. čete 4. bataljona Branko Damjanović.⁵⁰⁷

Napad nije uspio, pored ostalog, i zbog toga što je neprijatelj bio obavješten i očekivao napad, a Brigada, poslije napornog marša i iz pokreta, napadala na vrlo širokom frontu; što nije bilo vremena da se sa starješinama izvrši izviđanje i utanače zadaci; što napad nije bio sinhronizovan između jedinica po objektima i vremenu, i što je izostala vatrena podrška artiljerijske baterije 6. ličke divizije, koja je bila određena da podržava napad 3. krajiške brigade.

Trebalo je koncentrisati jake snage na uskom frontu i probiti se u grad, a slabim snagama blokirati bunkere i otporne tačke na spoljnjem pojasu odbrane, kako je to naredio Štab 1. proleterske divizije.

Nije uspio ni napad 4. bataljona 2. ličke brigade, koji je napadao na desnom krilu 2. bataljona 3. krajiške brigade. Ni 1. proleterska brigada nije uspjela probiti odbranu neprijatelja.

U ranim časovima 30. novembra sve jedinice povukle su se na polazne položaje, s tim što su ostavile jaka borbena obezbjeđenja prema Travniku. Treća krajiška proleterska brigada povukla se na prostoriju s. Bačvice - s. Pulac - s. Đakovići - s. Kasapovići. Borbeno obezbjeđenje organizovano je na položajima: Gradina (k. 769) - Mikšića brdo - Kicelj

⁵⁰⁷ AVII, k. 711, br. reg. 16/1-2.

(tt 1275) - s. Budišići.⁵⁰⁸ Iako Travnik nije bio oslobođen, jedinice su postigle uspjeh. Osujetile su ofanzivna dejstva neprijatelja prema Jajcu i obezbjedile nesmetano održavanje Drugog zasjedanja AVNOJ-a.

Već 2. decembra jedna bojna 369. vražije divizije izvršila je napad na borbeno obezbjeđenje 3. brigade, preko Vilenice i Kicelja (k. 1275) u pravcu s. Đakovići, ali je snažnim protivnapadom 1. bataljon i dijelova ostalih bataljona zbačena sa Vilenice i natjerana u Travnik, uz 3 poginula i više ranjenih vojnika.

Tih dana formirane su Tehnička četa. kao samostalna jedinica 3. brigade i prateće čete po bataljonima.⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ Zbornik, tom 4, knj. 19, dok. 138, str. 430, i knj. 20, dok. 11, str. 37.

⁵⁰⁹ Zbornik, tom 4, knj. 20, dok. br. 11, str. 38.